

УДК 008(5-11)

Н.Д. Городня

*кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник Інституту світової економіки
і міжнародних відносин НАН України*

ЦИВІЛІЗАЦІЙНІ ЧИННИКИ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ КРАЇН СХІДНОЇ АЗІЇ

В статті аналізується вплив цивілізаційного чинника на прогрес країн Східної Азії в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. та на поточні процеси регіональної інтеграції. Автор розкриває особливості історичного розвитку східних цивілізацій та визначає основні відмінності східного і західного суспільств.

Ключові слова: Східна Азія, цивілізації, регіональна інтеграція.

Глобальний розвиток початку ХХІ ст. характеризується поступовим формуванням нового світового порядку на основі багатополярності на противагу біполярному світу періоду «холодної війни» й однополярному світу після її завершення. Ознаками формування нового світового порядку стало значне посилення глобальної ролі Китаю; утворення в умовах глобальної фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр. «великої двадцятки» за участю авангардних держав, що розвиваються; колективні пошуки шляхів реформування глобальних інституцій (МВФ, Світовий банк, ООН тощо); проведення численних регіональних і глобальних самітів як за участю, так і без участі євроатлантичних країн (ШОС, АСЕАН+3 тощо); інтенсивні інтеграційні процеси в Східній Азії, які на початку ХХІ ст. перетворилася на рушій світового економічного розвитку тощо.

Основним чинником само ідентифікації народів після краху біполярного протистояння стали релігійно-культурні, тобто цивілізаційні чинники на відміну від ідеологічно-

політичних, що переважали в роки «холодної війни». В умовах одноосібного глобального домінування США, що супроводжувалось активними спробами поширення неоліберальної економічної моделі, західних політичних і культурних цінностей на весь світ, вплив цивілізаційного чинника на розвиток окремих народів значно посилюється. У цьому контексті можна погодитися з поділом С. Хантінгтона суспільств з культурного боку на «сильні» й «слабкі», за яким культури Східної і Південної Азії (передусім Японії, Китаю, Індії) зараховані ним до розряду «сильних», тоді як африканські й культури деяких європейських країн – до відносно слабких [1].

Для країн Азії їхня приналежність до певних цивілізацій залишалася визначальним фактором упродовж усього їхнього розвитку. Проте оцінки його впливу на розвиток Сходу за останні десятиліття зазнали значних змін. Якщо в колоніальний період вплив східних цивілізацій вважали причиною відставання країн Азії від країн Європи й США, нині динамічний економічний розвиток країн Східної Азії й Індії, ефективний розвиток ісламської економіки викликають протилежні оцінки.

Відродження східних суспільств є однією з провідних тенденцій сучасного світового розвитку. Якщо тривалий час модернізація означала вестернізацію, а слова «азіатський», «східний» мали негативний відтінок, то нині ми є свідками бурхливого відродження азійської свідомості і динамічного економічного розвитку багатьох країн Азії на основі власних суспільно-економічних моделей зі збереженням цивілізаційного підґрунтя цих суспільств. Тож поняття «Азія» втратило свій негативний підтекст, а численні дослідники заговорили про формування азійської цивілізації, здатної на рівних конкурувати із Заходом, або навіть маргіналізацію західної цивілізації на основі об'єднання в новому світовому порядку незахідних цивілізацій на основі спільних культурних цінностей.

Погоджуємося з тим, що країни Азії мають у своєму розвитку багато спільного. Якщо історичний розвиток Заходу визначався кардинальними, революційними змінами в традиційній структурі, формуванням нових моделей на принципово новому економічному, соціальному, ідеологічному, культурному ґрунті, то для Сходу характерна поступовість, поступальність, еволюційність розвитку на основі давніх традицій, без кардинальних змін початкової моделі розвитку. Якщо зміни й відбувалися, то лише у зв'язку з європейськими завоюваннями і були лише тимчасовими. Як тільки східні суспільства звільнялися з-під європейської влади, вони поверталися до свого коріння. Це чітко ілюструє швидке поширення на Сході з VII ст. ісламу, який добре вписався в традиційні суспільні цінності, відповідав основам життєдіяльності східних суспільств. Особливістю східних культур є також їхня адаптивність, еволюційний характер трансформації традицій, коли нові елементи лише додаються до старої структури, існують з нею паралельно, не руйнуючи її повністю.

Якщо формою організації давнього східного соціуму була община з традиційними для неї елементами самоуправління і колективними цінностями, вона залишилася такою й дотепер. Співвідношення себе з традиційно усталеною структурою (сім'я, рід, клан, плем'я, у сучасній інтерпретації – компанія, корпорація) залишається основою самоідентифікації східної людини.

Залишається значним і вплив давніх релігій: індуїзму в Індії; синтоїзму в Японії; буддизму в Таїланді, М'янмі, Камбоджі, Лаосі, Японії, Китаї, В'єтнамі, Сінгапурі, Південній і Північній Кореї; ісламу в країнах Західної Азії, Північної Африки, Південно-Східної Азії (Малайзії, Індонезії, Брунею, ін.) тощо. При цьому в Індонезії і Малайзії суттєвий вплив на іслам мають індуїзм, буддизм і місцеві вірування, що визначає більш м'які форми релігійної самосвідомості мусульман

регіону. При цьому на першому місці в східному суспільстві залишається не релігійна ідентичність, а співвіднесення себе із традиційною усталеною структурою – племенем, общиною, родинно-клановим об'єднанням. Значний вплив на окремі країни (Китай, Тайвань, Республіка Корея, Японія, Сінгапур, ін.) має конфуціанство як етично-філософська система, а реалізовані ними моделі соціально-економічного розвитку отримали назву «конфуціанського капіталізму».

Незмінною залишається й провідна роль держави в суспільному й економічному житті – визначальний чинник, характерний для всіх моделей східного капіталізму. Іншим спільним чинником є принцип колективізму. Якщо сучасні західні моделі капіталізму акцентують на правах індивідуума і являють собою «капіталізм конкуренції», колективістські моделі капіталізму Сходу – на обов'язках члена колективу і являють капіталізм «співробітництва» під опікою держави. Водночас фундаментальна суперечність сучасного західного суспільства полягає в конфлікті між колективними і приватними інтересами, східні моделі прагнуть інтегрувати їх у єдину систему.

Можна погодитися з тезою про різне бачення сенсу буття й уявлень про прогрес на Заході і Сході [2]. Тоді як у євроатлантичному середовищі сформувались уявлення про поступ прогресу як про раціональну заміну всього менш продуктивного і відсталого більш продуктивним, новим, у східних суспільствах прогрес не обов'язково означає зміни, навпаки, він стабільний, постійний і базується на спадкоємності базових орієнтацій. Найхарактерніше це для ісламської цивілізації Західної Азії.

Так само відрізняються погляди східних і західних суспільств на демократію. Держави Азії визнають, що демократичні цінності не є універсальними, а відповідають специфічним особливостям розвитку тих чи інших соціумів. Демократія як політична система розглядається в азійських

державих передусім з точки зору забезпечення рівності можливостей громадян і можливості мирної зміни влади. На противагу пріоритету прав над обов'язками на Заході, азійські країни ставлять на перше місце соціальну відповідальність і дисципліну. Нація, перенесена в площину політичних систем, розглядається як більша община, а її глава – як патріарх, який приймає рішення за всю націю. На Заході розвиток суспільства відбувається внаслідок боротьби протилежних ідей і діє правило переважаючої більшості (принцип «50%+1»), на Сході рішення ухвалюються завдяки тривалим обговоренням для досягнення консенсусу. Високо цінується політична стабільність і прогнозованість як основа для національного й економічного розвитку, що забезпечується тривалим перебуванням у владі однієї сильної партії (Комуністична партія в Китаї, Ліберально-демократична партія в Японії, Індійський національний конгрес в Індії, Національний Фронт у Малайзії) або лідера (Лі Куан Ю в Сінгапурі, Махаммад Махітхір у Малайзії, Ахмед Сукарно і Мухаммед Сухарто в Індонезії та інші).

Вибираючи між демократією і якісним управлінням, східні держави віддають пріоритет останньому. Їхній досвід свідчить, що чітке управління не залежить від типу режиму; вирішальне значення для економічного розвитку мають передусім сильні інститути влади, незалежно від того, яким – авторитарним чи демократичним – режимом вони підтримуються. Головне, щоб реформи, здійснювані владою, відповідали інтересам усього суспільства, а не окремих привілейованих груп.

Якщо для євроатлантичної цивілізації демократія – завжди добро, а авторитаризм – завжди зло, для Сходу м'який авторитаризм був і залишається джерелом стабільності, порядку і процвітання, а західні версії демократії стали причиною соціальної розбалансованості. Досвід країн, які розвиваються, свідчить, що не завжди наявність демократичних процесів й інститутів веде до соціально-економічного прогресу. Головним критерієм виступає ефективність влади, її здатність

забезпечувати потреби суспільства. Аналіз свідчить, що найкращі успіхи в здоланні бідності мають країнами із сильними державними інституціями незалежно від ступеня їхньої демократичності (так, авторитарний комуністичний Китай демонструє з огляду на це кращі показники, ніж демократична парламентська Індія).

Особливістю азійських варіантів демократії, на нашу думку, є вдалий симбіоз авторитарності, що відповідає національним традиціям, і демократичності в сенсі рівності можливостей громадян. Тобто авторитаризм є невід'ємною рисою державного устрою азійських держав, їхніх поглядів на демократію. Ідеться лише про підґрунтя авторитаризму – високий моральний авторитет лідера чи партії (наприклад, Комуністичної партії в Китаї) чи методи насилля.

Ефективність влади напряму залежить від відповідності існуючих режимів національним традиціям. Тож поєднання характерних для Сходу традиційних цінностей, принципів соціальної справедливості і відповідальності з ринковою системою і політичним плюралізмом (у більшості країн), ефективність яких довів Захід, на нашу думку, забезпечує нині швидку економічну трансформацію країн Східної Азії.

Динамічний розвиток країн Східної Азії в 1980-1990-х рр. призвів до появи концепції спільних для них «азійських цінностей», пропагандистом якої став прем'єр-міністр Малайзії Мохамад Махатхір. За його словами, саме система цінностей визначає долю і добробут цивілізацій, народів і держав, «коли імперії і держави втрачали цінності, що сприяли їхній могутності, вони приходили до занепаду і змітались іншими утвореннями, що мали системи цінностей, які переважали» [3]. Серед «азійських цінностей» сім'я, що вважається оптимальною моделлю організації системи влади і відповідальності в межах політичної системи; пріоритет колективних, групових інтересів і цінностей над індивідуальними, отже, обов'язків людини перед суспільством над її індивідуальними правами; органічне

розуміння суспільства, у якому держава виступає головним гарантом його основних інтересів; соціальна дисципліна й відповідальність; велика цінність освіти; консенсусний підхід, прагнення до компромісу та гармонії.

Концепція «азійських цінностей» набула значного поширення після Азійської фінансово-економічної кризи 1997–1998 рр. Криза примусила регіональні країни краще зрозуміти свою взаємозалежність, спонукала їх відмовитися від беззастережної надії на багатосторонню інтеграцію в межах ВТО і АТЕС, шукати найефективніші механізми взаємодії на регіональному ґрунті для відновлення вражених кризою економік. Унаслідок – відбулося їхнє рішуче зрушення в бік вузького регіоналізму, що призвело до створення форуму «АСЕАН+3» (АПТ), який уперше в історії об'єднав лише азійські держави – десять країн АСЕАН (Індонезія, Малайзія, Таїланд, Філіппіни, Сінгапур, В'єтнам, Лаос, Камбоджа, М'янма, Бруней-Даруссалам), Японію, Китай, Республіку Корея, без залучення США чи європейських держав. Уперше також було об'єднано в єдиній регіональній структурі Південно-Східну і Північно-Східну Азію. Після кризи регіоналізм у Східній Азії з'явився як свідомий політичний процес, керований урядами, на протигагу регіоналізації на базі японських інвестицій без суттєвої урядової підтримки, що мала місце з середини 1980-х рр. Аналітики, серед яких один з ідеологів зовнішньої політики США З. Бржезінський, визнали зародження азійської спільноти після фінансової кризи 1997–1998 рр. одним з поворотних пунктів сучасного світового розвитку [4].

Хоч формат «АСЕАН+3» було створено для фінансового співробітництва, він поширився також на сферу економіки і нетрадиційної безпеки. У листопаді 2000 р. було оприлюднене прагнення східно-азійських країн створити зону вільної торгівлі (ЗВТ) у форматі АПТ для посилення конкурентоспроможності їхніх економік з НАФТА і Європейським Союзом. Оскільки двосторонні ЗВТ між північно-азійськими країнами є

нереалістичними через недовіру та суперництво між ними, було винайдено нетрадиційний метод – зміцнення двосторонніх відносин АСЕАН окремо з Китаєм, Японією, РК. Визначено терміни досягнення угоди про економічне партнерство до 2011 р., про ліквідацію тарифів – до 2016 р.

Макрорегіональні процеси послужили чинником прискорення субрегіональної інтеграції в Південно-Східній Азії. Балійською Декларацією АСЕАН 2003 р. проголошено мету створення Спільноти АСЕАН у трьох вимірах – безпековому, економічному і соціально-культурному – до 2020 р.; у січні 2007 р. прийнято рішення про скорочення термінів створення Економічної Спільноти (тобто спільного ринку) АСЕАН до 2015 р., щоб відповідати умовам роботи в зоні вільної торгівлі АСЕАН з Китаєм, Японією, Республікою Кореєю до завершення відповідних переговорів.

Формування АПТ як регіональної організації супроводжувалося проголошенням спільної східно-азійської ідентичності на основі «азійських цінностей» і відкидання «західних» економічних, політичних і соціальних принципів.

Хоч регіональні країни не мають багато спільного в історії й культурі, крім того, належать до різних цивілізацій, відчувалася спроба регіональних еліт побудувати спільний імідж регіону на кшталт того, як це зробили регіональні еліти Південно-Східної Азії при конструюванні АСЕАН. Варто згадати, що до появи АСЕАН країни ПСА не мали навіть спільної самоназви (західні держави почали вживати термін Південно-Східна Азія лише в роки Другої світової війни зі створенням у субрегіоні спільного союзного командування).

Після кризи з'явилися численні публікації про створення нового світового порядку на регіональній основі, у якому три регіональні центри вже визначилися - ЄС, НАФТА і Східна Азія [5]. Проте пройшло кілька років і ситуація щодо конструювання суто азійської Східної Азії як одного з глобальних центрів змінилася. Нові тенденції окреслилися вже в 2005 р. зі

створенням за ініціативи Японії нового регіонального форуму – Східно-азійського саміту (САС) у форматі «АСЕАН+6» за участю, крім держав-учасниць «АСЕАН+3», також Індії, Австралії і Нової Зеландії. У цьому форматі також представлено проект створення ЗВТ.

Нові країни-учасниці не є східно-азійськими державами: Індія, яку нині називають основним суперником Китаю в довгостроковій перспективі, географічно належить до Південної Азії і формує окрему індуїстську цивілізацію; дві тихоокеанські держави Австралія і Нова Зеландія є частинами європейської цивілізації. Отже, принцип конструювання Східної Азії на основі спільних «азійських цінностей» було порушено. Відтоді питання про подальший напрямок регіональної інтеграції вивчається й обговорюється на численних самітах у форматі АСЕАН, «АСЕАН+3» і Східно-азійського саміту; до цього часу його не визначено. Нового напрямку і формату регіональній інтеграції надають заявки США і Росії про вступ до «АСЕАН+6», подані в 2010 р., що, у випадку їхнього прийому, вже в 2011 р. приведе до перетворення «АСЕАН+6» на «АСЕАН+8».

У цьому контексті привертають увагу суперечності між регіональними державами щодо розширення меж регіональної інтеграції за рахунок США і Росії. Деякі з них (Індонезія, Філіппіни, Таїланд) вітають залучення США до регіональних структур; за словами міністра іноземних справ Індонезії, щоб «бачити регіон вільним від домінування однієї держави» (тобто Китаю). Китай і держави, що його підтримують, передусім Сінгапур і Малайзія, наполягають на тому, що рушійною силою інтеграції, у межах якої відбуватиметься економічна, торговельна й інвестиційна кооперація, буде залишатися «АСЕАН+3», як це було спроектовано спочатку.

За деякими оцінками, уже сам факт розширення САС несе ризик його ефективності через перетворення його на громіздку конструкцію типу АТЕС (форум Азійсько-Тихоокеанського

економічного співробітництва). Водночас визнається, що розширення САС було неминучим, оскільки динаміка регіону змінила орієнтацію політики США та інших тихоокеанських держав у бік більшого залучення до Східної Азії [6]. Унаслідок спостерігається конструювання іншого інтеграційного проекту, у межах Азійського Тихоокеанського регіону із залученням США, Росії, у перспективі – інших Тихоокеанських держав, а також зацікавлених сусідніх держав (Індія не є ні східно-азійською, ні тихоокеанською державою).

Нині активізувались і процеси в АТЕС, який був основним форматом інтеграції в Азійсько-Тихоокеанському регіоні (АТР) 1993–1998 рр., передусім після того, як у 1994 р. за ініціативи США було вирішено встановити в АТР упродовж 10 років зону вільної торгівлі (Богорська декларація) [7]. Недостатня увага з боку США і керованої ними АТЕС до гострих проблем держав, уражених Азійською кризою 1997–1998 рр., стала вирішальним чинником їхнього повороту до суто азійських форумів і створення «АСЕАН+3». Після завершення кризи увага США також була сконцентрована на інших питаннях, пов'язаних передусім з просуванням прийому Китаю до ВТО (відбулося в грудні 2001 р.) та зміцненням безпеки і боротьби з тероризмом після терористичних атак на США 11 вересня 2001 р.

Перетворення Східної Азії на центр світового економічного розвитку та значне посилення регіонального і глобального впливу Китаю внаслідок глобальної фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр. спричинило повернення уваги США до регіону, що, очевидно, буде мати наслідком просування ними проекту Тихоокеанської інтеграції (на противагу східно-азійській). Тож нині зрушення в бік суто азійської інтеграції, яка окреслилася після Азійської фінансово-економічної кризи 1997–1998 рр., не спостерігається. Регіональна інтеграція відбувається в кількох форматах, як без участі, так і за участю неазійських держав і буде, очевидно, розвиватися паралельно в межах різних регіональних структур з

численними механізмами перестраховки між країнами регіону з метою уникнення залежності від тих чи інших регіональних лідерів і здобуття якомога більших економічних дивідендів. Основним рушієм регіональної інтеграції є економічні інтереси східно-азійських держав, тож учасниками регіонального діалогу в різних форматах виступають передусім їхні найбільші торговельні партнери.

Тож виникає питання: Чи можуть східно-азійські держави об'єднатися на основі спільних «азійських цінностей»? Чи не є концепція «азійських цінностей» політичною конструкцією? Слід визнати, що, незважаючи на багато спільних рис, які поділяють країни Східної Азії, вони належать до різних цивілізацій. На відміну від переважно ісламської Західної Азії, у Східній Азії виокремлюється кілька цивілізацій. А. Тойнбі схильний до поділу далекосхідного суспільства на китайське і японсько-корейське, що конструюють дві окремі цивілізації [8]. С. Хантінгтон виокремив 8–9 цивілізацій, з яких у Східній Азії представлені китайська (Китай, В'єтнам, Корея), японська (Японія), буддистська (М'янма, Таїланд, Лаос, Камбоджа); ісламська (Індонезія, Малайзія, Бруней, частково Філіппіни), латиноамериканська (Філіппіни) цивілізації. Тож навіть у суто азійському форматі «АСЕАН+3» представлено 5 цивілізацій; у Східно-азійському саміті («АСЕАН+6») – ще 2 (індуїстська і європейська) [9].

Тож, єдиної східно-азійської цивілізації не існує, як і спільної для всіх цих цивілізацій системи цінностей. Загалом Східна Азія (передусім Південно-Східна Азія) є найдиверсифікованішим регіоном світу з географічного, етнічного і культурного боку. Тим спільним чинником, що об'єднує регіон, на нашу думку, є передусім конфуціанство як філософсько-етична система, покладена в основу регіональних моделей капіталізму, а також велика китайська діаспора, що контролює значну частину приватного бізнесу в Південно-Східній Азії (ПСА).

Досвід японської окупації в роки Другої світової війни і належність японців до іншої цивілізації створюють перешкоди для лідерства Японії в регіоні, проте японський приклад модернізації на основі власних традицій і цінностей; японська модель капіталізму, адаптована в країнах Східної Азії до місцевих умов; японські інвестиції, що призвели до створення регіональної виробничої мережі японських дочірніх компаній і об'єднали регіон економічно, мали вирішальний вплив на прогрес країн Східної Азії в 1980-1990-х рр.

Наприкінці 1990-х рр. в умовах рецесії японської економіки на роль регіонального лідера висунувся Китай. Цивілізаційний чинник надає Китаю більше шансів на регіональне лідерство, ніж Японії. Тоді як Японія (країна-цивілізація) є одинокою в регіоні, Китай є не лише країною-гігантом, що значно переважає Японію територіально і чисельно, відчуття культурної ідентичності полегшує економічні зв'язки між етнічно китайськими країнами (Гонконг до 1997 р., Тайвань, Сінгапур). Китай має численну або економічну впливову діаспору в Малайзії, Таїланді, Індонезії, Філіппінах, В'єтнамі, що сформувала добре розвинену соціальну мережу, є культурно й економічно орієнтованою на країну своїх предків. Навіть некитайські суспільства (Північна й Південна Корея, В'єтнам) значною мірою поділяють китайську конфуціанську культуру, що полегшує взаєморозуміння між ними.

Такі чинники створюють сприятливе середовище як для посилення регіонального впливу Китаю, так і для продовження регіональної конкуренції за обмеження такого впливу, оскільки країни, які належать до інших цивілізацій, насамперед ті, що мають значну або економічно впливову китайську діаспору (ПСА) побоюються встановлення китайського домінування в регіоні та створення «великого Китаю», тому вітають залучення до регіону третьої сили (США) як противаги.

Отже, з одного боку, збереження країнами Східної Азії міцного цивілізаційного підґрунтя стало однією з вирішальних причин їхнього відродження і ефективного розвитку; з другого боку, належність регіональних країн до різних цивілізацій обмежує можливості їхньої інтеграції, що робить азійсько-тихоокеанську інтеграцію на основі спільних економічних інтересів реалістичнішою і перспективнішою, ніж східно-азійську інтеграцію на основі спільних «азійських цінностей».

Література

1. Многоликая глобализация. Культурное разнообразие в современном мире / Под ред. П.Бергера, С.Хантингтона; пер. с англ. – М.: Аспект-Пресс, 2004. – 378 с.
2. Гура В. Про деякі аспекти дослідження проблем глобального розвитку // Соціокультурне середовище країн Азії і Африки в глобалізаційних потоках сучасності: між відторгненням і залученням. Матеріали Міжвідомчої науково-теоретичної конференції, м. Київ, 16 березня 2006 р. – К.: Інститут світової економіки та міжнародних відносин НАН України, 2006. – 79 с.
3. Mahathir, Mohamad. The Way Forward. London, 1998 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.lib.ru/POLITOLOG/mahathir.txt
4. Brzezinsky, Zbignev. Second Chance. Three Presidents and Crisis of American Superpower. – New York: Basic Books, 2007. – 124 p.
5. Regionalism in East Asia. Paradigm shifting? / ed. by Fu-Kuo Liu and Philippe Regnier. – New York: Routledge Curson, 2003. – 250 p.; Sutter, Robert G. The United States and East Asia. – New York: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2003. – 232 p.; Munakata, Naoko. Transforming East Asia. The Evolution of Regional Economic Integration. – Research Institute of Economy, Trade and Industry, Tokyo, Brookings Institution Press, Washington D.C., 2006. – 244 p.

6. Suryodiningrat, Meidyatama. Making Hanoi the bully pulpit for regional cooperation [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.thejakartapost.com/news/2010/04/05/making-hanoi-bully-pulpit-regional-cooperation.html>; Budianto, Lilian. US, China rivalry may sway ASEAN agenda at EAS [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.thejakartapost.com/news/2010/07/30/us-china-rivalry-may-sway-asean-agenda-eas.html>
7. Public Papers of the Presidents of the United States. William J. Clinton, 1994 (in two books). Book 2. August 1 to December 31, 1994. – Washington: United States Government Printing Office, 1995. – 1403–2243 p.
8. Тойнбі, Арнольд Дж. Дослідження історії: В 2 т. / А.Тойнбі; пер. з англ. – Т.1. – К.: ОСНОВИ, 1995. – 613 с.
9. Huntington, Samuel P. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. – London, New York: Touchstone Books, 1997. – 367 p.

The paper analyzes civilizations influence on East Asian states progress in the second half of the twentieth century and current regional integration process. The author reveals the characteristics of the historical development of Eastern civilizations and identifies key differences between eastern and western societies.

Key words: East Asia, civilizations, regional integration

В статье анализируется влияние цивилизационного фактора на прогресс Восточной Азии во второй половине XX – в начале XXI ст., а также на современные процессы региональной интеграции. Автор раскрывает особенности исторического развития восточных цивилизаций и определяет основные различия восточного и западного обществ.

Ключевые слова: Восточная Азия, цивилизации, региональная интеграция